

ЗИГМУНД

Фройд

текстове за
културата

Навременни мисли върху войната и смъртта
Неудовлетвореността в културата
Защо война?

Приложение:

Теодор Райк

Фройдовото съзерцание на културата

(c) Критика и Хуманизъм
(c) Critique and Humanism

Превод от немски:

Нина Николова / Елица Цигорина

Съдържание

*Политическата философия
на кушетката на Зигмунд Фройд..... 9*
д-р Давид Иерохам

Навременни мисли върху войната и смъртта 27

Неудовлетвореността в културата 74

Защо война? 195

Приложение

Към Фройдовото съзерцание на културата
(*Неудовлетвореността в културата*) 219
Теодор Райк

Das Unbehagen от Фройд 245
Нина Николова

(c) Критика и Хуманизъм
(c) Critique and Humanism

Политическата философия на кушетката на Зигмунд Фройд

Размислите за човешката природа, независимо дали принадлежат на лаици, или на хора, имащи самочувствието на експерти, често отразяват надменността на създателите си, които смятат, че всичко им е ясно и са лишени от каквото и да било съмнение в собствените си преценки и разсъждения. Подобна е атмосферата и при създаването на теории за развитието и перспективите на културата. Възможно е тази надменност, интелектуална и морална, да изкриви в повечето случаи картината, която получаваме за себе си и за света. Но Фройд като че ли е имунизиран от тази опасност, тъй като прави своите изводи за културата, а и за текущите събития, не само като теоретик и учен наблюдател, но и на базата на клиничната практика в кабинета си, застанал зад лежащия на психоаналитичната му кушетка пациент и взаимодействащ както с неговото, така и със собственото си „психично“. Това впрочем е една от привилегиите на практическата работа с хора. Както за терапевта, така и за пациента винаги стои въпросът доколко е свързан, по време на работата си,

със своето собствено несъзнавано, със собствените си чувства и асоциации. В този процес арогантността на „знаещия“ и надменното отношение към пациента и към неговата преценка могат да доведат до разминаване на процесите на познание с процесите в реалността – нещо, което винаги води до някаква трагедия, по-голяма или по-незабележима, но винаги трагедия. От друга страна, ако терапевтът остане във връзка със собствените си чувства и собствената си психична реалност, то това ще подпомогне и пациента, а и него самия да бъдат плодотворно взаимодействащи си – както един с друг, така и с външната реалност. Може би именно този терапевтичен опит подпомага и самия Фройд в създаването на събраните в този том текстове за войната, за смъртта и за културата като цяло.

Фройд започва да разсъждава върху проблема за влиянието на културата върху психичното, и обратно, за влиянието на индивидуалното „психично“ върху цивилизацията още през 1908 година в текста си „Културният сексуален морал и модерната невротичност“. Казва, че „нашата култура е изцяло изградена върху потискането на нагоните. Всеки отделен човек е отстъпил част от своето притежание, от своята пълна власт, от агресивните и отмъстителни наклонности на своята личност, като от тези откази е възникнало общото културно притежание на материални и идеални блага“¹. Впоследствие тази и свързаните с нея идеи се

¹ Ср.: Фройд, З., „Културният сексуален морал и модерната невротичност“, в: *Анатомия на чувствата*, С., 1995, Евразия.

преповтарят в различни варианти в така наречените „културни“ текстове на Фройд – *Тотем и табу*², *Групова психология и анализ на Аза, Неудовлетвореността в културата* и *Моисей и монотеизмът*. Според нас и представените в този том текстове за войната и смъртта, заедно със споменатата книга *Неудовлетвореността в културата*, допълват този списък. Смятам, че и откритията на Фройд относно сънищата, грешките и хумора са същностно „културни“, тъй като те изследват мисленето, езика и символизирането, споделени в пространството на човешката общност. Те обаче не са експлицитно адресирани към въпроса как се конституира човешката култура и човешкото общество. Тук ще цитираме въведението му към текста *Групова психология и анализ на Аза*: „В психичния живот на човека винаги присъства ‘другият’. Той като правило е образец, обект, помощник или противник и затова психологията на личността от самото си начало е едновременно и социална психология в този разширен, но напълно обоснован смисъл“³. Това е написано през 1921 г., но сега, следвайки хронологията на настоящата книга, се връщаме към времето преди това, към 1915 г., когато Фройд написва „Павременни мисли за войната и смъртта“:

Първата световна война е в разгара си. Като всяка война, тя е и ужасяващ театър (има и такъв израз:

² Вж. бълг. издание: Фройд, З., *Тотем и табу*, С., 2013, Изд. къща КХ – Критика и Хуманизъм, превод С. Маринова.

³ Ср.: Фройд, З., „Психология на масите и анализ на човешкото Аз“, в: *Тайната на живота*, С., 1993, Евразия.

„театър на военните действия“). Според мен точно този „театър“ поставя на изпитание психоанализата и като философия, и като практически метод. Действи-ята, и то военните, излизат от контрола на мисленето и езика, като същевременно именно то, действието, търси да се припознае в самата теория. Но психоана-лизата – въпреки, че е революционна и въпреки това, че в нея присъстват както военни, така и театрални термини и понятия като ‘конфликт’, ‘агресия’, ‘защит-ни механизми’, ‘сцена’, ‘персонажи’ и пр. – все пак предпочита историите и думите. В метода ѝ човекът е затворник, който лежи на кушетката. Това е част от самата ‘култура на психоанализата’, отразена в нейна-та рамка. От друга страна обаче, тя е създадена и като средство за постигане на свобода от индивида. Но „свободата на личността не е дар на цивилизацията“, както ще напише Фройд десет години след войната в един от тези текстове. Нека тук припомним и факта, че Фройд преодолява хипнозата, включително като метод, който допринася за зависимостта на личност-та, и я замества с най-гениалното си изобретение – „метода на свободните асоциации“.

Но да се върнем в началото на Голямата война; още повече, че може би в текста „Навременни мисли върху войната и смъртта“ ще разберем повече и за са-мия Фройд.

Първата част на есето, озаглавена „Разочарова-нието от войната“, е написана по-скоро като философ-ско-политически текст, макар че на моменти в него се

Нина Николова

*Das Unbehagen** от Фройд

Цялата Наполеонова армия беше там по онова време, в двора на Тюйлери, представена с по една рота или взвод, охраняваща съня на императора. Това беше блестящата епоха, когато великата армия беше оставила зад себе си Маренго в очакване на Аустерлиц.

– Ваше величество – каза министърът на вътрешните работи на Наполеон, – вчера видях най-смелия мъж в империята Ви.

– Кой е той? – обърна се рязко към него Наполеон. – И какво е направил?

– Той възнамерява да направи нещо, Ваше величество.

– А какво именно?

– Да проучи парижките канали.

Такъв човек действително съществуваше и той се казваше Брюнзо.

Виктор Юго, *Клетниците*

Юго посвещава цяла глава от *Клетниците* на канализацията на Париж, наречена „Парижката юлоака и нейните изненади“, в която тя е представена като квинтесенция

* Заглавието заимства специфичния немски термин от заглавието на основния Фройдов текст в това издание, трудно преводим предвид на неговата многозначност (вж. техническата бележка в началото на текста „Неудовлетвореността в културата“). Уверена съм, че читателят няма как да не долови конотацията, в която е разчетен той тук.

на ужаса на парижани от всичко онова, което се намира ‘долу’, в катакомбите на града. Освен отходно място, където се оттича цялата мръсотия, екскрементите на Париж, клоаката е и свърталище на престъпност – тя се е превърнала в зловещ символ на всичко, всяващо страх и отвращение. Брюнзо посмява да слезе ‘долу’, затова той е най-смелият мъж в Наполеоновата империя.

Одгързостяването

Около половин век по-късно се ражда един друг човек, чиято смелост по нищо не отстъпва, а може би дори превъзхожда тази на Брюнзо: Зигмунд Фройд. В какво се състои неговата смелост? И защо правя тази аналогия?

Подобно на Брюнзо, Фройд дръзва да слезе ‘долу’, но този път – в клоаката на несъзнаваното, сред екскрементите на културния индивид, сред всичко онова, от което цивилизованият човек се отвръща с погнуса. Той посмява да се изправи срещу най-отвратителното и най-непоносимото – срещу онова, което културата заклемява. Той ще обяви първезното за лечебно; интоксикацията – за спасение от страданието. Той ще се изправи дори срещу собственото си несъзнавано и ще се осмели да потърси отговор на въпроса: откъде сам той е почерпил тази неустрашимост да поеме по пътя към „зловонната“ вселена?¹

¹ Около средата на 90-те години на XIX в. и най-вече след смъртта на баща си през есента на 1896 г., която оказва дълбоко въздействие

И ще се натъкне на невероятен отговор: когато е бил съвсем малък, неговата ‘няня’ го е изкъпала в кървавата вода, в която преди това е измила менструиращото си тяло. Може би това именно, пише в едно от писмата си до Вилхелм Флийс той, го е направило резистентен, имунизирано го е към отвратителното, може би тази кръв го е обгърнала като скафандър и – подобно на онова, което легендата разказва за Зигфрид, който се изкъпва в кръвта на дракона и става неуязвим – го е усилила, дарила го е със свръхспособности, съоръжила го е със свръхимунитет срещу погнусата.²

Но смелостта на Фройд не се свежда само до неговата способност да се изправи срещу най-отвратителното – секретите на човешката психика. За да стигне до тях, Фройд трябва да се опълчи срещу нещо също толкова трудно преодолимо – съпротивите, чрез които човек охранява тези свои секрети. При това колкото срещу съпротивите на своите пациенти, с които се сблъсква всекидневно в терапевтичната си практика, толкова и срещу тези на своите колеги. Но превъзмог-

вие върху него, Фройд предприема „рискованото начинание“ (Gay, P., *Freud: A Life for Our Time*, 2006, New York/London, W.W. Norton & Company, 130) да се подложи на интензивна самоанализа. Това е изключително усилие, което Брнест Джоунс определя като „уникален подвиг“ (по: Gay, P., 2006, цит. съч., 130). Колкото и изнурително да е, това усилие е само една стъпка по пътя към най-омерзителните тайни на културата.

² Вж. по този въпрос: Menninghaus, W., „Psychoanalyse des Stinkens: Libido, Ekel und Kulturentwicklung bei Freud“, в: *Ekel. Theorie und Geschichte einer starken Empfindung*, 1999, Frankfurt am Main, Suhrkamp.

ването на първите е част от самото лечение, за което той разполага както със съответен инструментариум, така и със съдействието на пациентите си, които разчитат на неговата помощ и зависят от нея. А пред вторите Фройд е безкрайно уязвим, защото тези съпротиви се стоварват върху него самия като отричания: на теориите му, а и на личността му. И това е така, тъй като, от една страна, той оспорва утвърдени научни парадигми, споделяни от световноизвестни невролози и психиатри, някои от които са и негови учители. Но от друга страна – което е много по-рисковано, – той всъщност разобличава установени, непоклатими цивилизационни стереотипи, чиито носители са същите тези учени като ‘културни хора’.

Нещо повече, самият Фройд е част както от научната, така и от културната общност, чиито цивилизационни предразсъдъчности в края на краищата би следвало да споделя. С други думи, той ще трябва да се бори първо и преди всичко със самия себе си. И това ще се окаже негова съдба.

Жалоните

Има неща – жалони, – които по важен начин предначертават биографичния маршрут на Зигмунд Фройд. Той е първородният син на семейство Фройд, който от малък проявява сериозни интелектуални и характерови особености. Биографите му отбелязват ня-

запознайте се с преводача

Нина Николова е завършила социология в СУ „Св. Климент Охридски“. Доктор, главен асистент в Катедра „Социология и науки за човека“, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.

Превежда от немски език. Сред преводите и редакциите ѝ са най-вече текстове на Зигмунд Фройд, но също парадигмални текстове на Ханс Блуменберг, Улрих Бек, Никлас Луман и др.

Други преводи на Нина Николова в Издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм:

(Колектив), *Ренесанс на утопията*, С., 2006 (съвместно с Теодора Карамелска).

Никлас Луман, *Въведение в системната теория*, С., 2008 (съвместно с Марина Лякова).

Зигмунд Фройд, *Човекът-пльх*, С., 2010 (съвместно със Светла Маринова).

Ханс Блуменберг, *Парадигми към една метафорология*, С., 2015.

Елица Цигорина завършва немска езикова гимназия, бакалавърска степен ‘Психология’ и магистърска степен ‘Клинична и консултативна психология’ в СУ „Св. Климент Охридски“.

От 2009 г. се формира като психоаналитик към „Българско психоаналитично пространство“; има частна психотерапевтична практика. Към настоящия момент участва в програма за психоаналитично формиране към Психоаналитична асоциация „Après-Soir“ в Ню Йорк.

Зигмунд Фройд, *4 основни текста (Преходността / Траур и меланхолия / Загръжка, симптом, страх)*, С., 2018.

Други преводи на Елица Цигорина в Издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм: